

Lidová píseň jako inspirační zdroj v hudební pedagogice

Mgr. Boris Nykl

LIDOVÁ PÍSEŇ

Tradice, společensko-historické národní bohatství, kulturní dědictví. Těmito pojmy lze zcela jednoznačně charakterizovat slovní spojení „lidová píseň“. Jedná se o součást historie každého společenství, tedy i každého jedince. Zcela zásadní význam lidové písně pro kulturní vyspělost je nezpochybnitelný. Přesto se v dnešní době setkáváme s celkovým úpadkem postavení a vůbec výskytem lidové písně v běžném životě. Samozřejmě existují stále různé folklórní soubory či organizace, které se snaží o zachování těchto tradičních hodnot. Lidová píseň je i součástí učebnic a zpěvníků. Onen úpadek je však především v celkovém přístupu společnosti k lidové písni, možná až společenskou lhostejností k tradicím, která se pak pochopitelně projevuje všude, hudební pedagogiku nevyjímaje. A přitom lidová píseň je ze své podstaty naprosto přirozeným inspiračním zdrojem a ideálním materiálem pro využití právě v hudebním vzdělávání.¹

Vztah hudební pedagogiky k lidové písni se v průběhu historie proměňoval, již výše zmíněná vlastenecká a tradiční hodnota lidové tvorby je však jistě nezpochybnitelná. Inspiraci v lidové písni v hudebním odvětví hledali a stále hledají skladatelé umělé i neartificiální hudby, svůj význam má v hodinách hudební výchovy všech věkových kategorií. I z důvodu své přirozenosti je součástí publikací k výuce hry na nástroje, je oporou některých intonačních metod a obrovský vliv má i na formování sborového zpěvu, a to nejen v České republice ale i v zahraničí. Lidová píseň byla a je jednoduše přirozeným a cenným zdrojem inspirace, o čemž se zmiňuje i moravský etnograf a historik Jiří Pajer, který tvrdí: „Každá doba si z lidové písně něco vybírala a kladla na to důraz: romantismus mytologické prvky, národní obrození zprostředkovanou inspiraci pro své vlastenecké cíle. Padesátá léta zdůrazňovala ideovost a třídní prvky. Dnešek trochu bezmyšlenkovitě sahá po formě, což je ostatně také určitý obraz doby.“²

LIDOVÁ PÍSEŇ V ČESKÉM ŠKOLSTVÍ

Postavením lidové písně nejen v současném českém školství, nýbrž obecně pedagogickými i sociologickými aspekty postavení lidové písně v české společnosti se zaměřením na mladou

¹ PECHÁČEK, Stanislav. *Lidová píseň a sborová tvorba*. Praha: Karolinum, 2010, s. 7–10.

² PAJER, Jiří. *Svět lidové písně*. Strážnice: Ústav lidového umění 1989, s. 93.

generaci, se podrobně věnuje Judita Kučerová.³ Ta zmiňuje, že pro český vzdělávací systém v oblasti výuky hudební výchovy představuje lidová píseň výrazný inspirační materiál. Spisy Františka Sedláka a dalších badatelů pak nabízí systematicky vypracované postupy, jak uplatňovat písňový fond v rámci hudebního rozvoje dětí. Kučerová dále uvádí: „*Vycházíme-li ze Sedlákovy klasifikace hudebních schopností, lidové písně prostupují činnostmi percepčními, reprodukčními a produkčními. To znamená, že zasahují oblast hudební interpretace (pěvecké, rytmické, rytmicko-pohybové, taneční a instrumentální aktivity), jsou výrazným prostředkem rozvoje sluchových schopností dětí, napomáhají rytmickému, tonálnímu a harmonickému cítění, výrazně se podílejí na rozvoji hudební paměti a kreativity.*“⁴

Lidová píseň má zásadní postavení v hudební pedagogice všech věkových kategorií, tedy od předškolního vzdělávání až po specializované vysokoškolské. Nabízí výbornou příležitost pro využití v rámci aktivního rozvoje mezipředmětových vztahů. Kulturně-historický podtext, kterého je lidová píseň nositelem, je při správném uchopení také významným pedagogickým materiálem. Kučerová se dále věnuje využití lidové písně v učebnicích hudební výchovy, kde nachází jejich uplatnění zejména v rovině interpretační či tvůrčí, naopak minimálně v činnostech percepčních.⁵

POSTAVENÍ LIDOVÉ PÍSNĚ V ZÁKLADNÍ ŠKOLE

Dle výzkumu JUDITY KUČEROVÉ z roku 2019 se ve výuce hudební výchovy na základních školách objevuje lidová píseň jako druhý nejvyužívanější žánr po moderní populární hudbě. Na rozdíl od vážné hudby je však lidová píseň využívána výhradně k praktickým činnostem (zpěv, instrumentální doprovod, tanec, hudebně-pohybové aktivity). Z výzkumu též vyplývá, že je využití lidové a populární písně v hodinách v průměrných hodnotách vyrovnané, nicméně téměř třetina dotazovaných kantorů uvedla, že populární píseň ve výuce naprosto dominuje.⁶

Zajímavé jsou též výsledky týkající se vztahu vyučujících k lidové písni a využitelnosti ve výuce. Více než 90 % pedagogů totiž uvedlo, že k lidové písni má pozitivní vztah a ve výuce HV ji aktivně využívá. A to i v rámci mezipředmětových vztahů (např. v českém jazyce či tělesné a výtvarné výchově). Avšak pouhých 40 % dotázaných projevilo vlastní zájem o lidovou píseň ve svém volném čase. Pedagogové se též v naprosté většině shodují

³ PECHÁČEK, Stanislav. *Lidová píseň a sborová tvorba*. Praha: Karolinum, 2010, s. 137.

⁴ KUČEROVÁ, Judita. *Lidová píseň v hudební výchově na základních a středních školách v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 17.

⁵ Tamtéž, s. 18.

⁶ Tamtéž, s. 31–39.

na významu lidové písně jako na nositeli tradičních národnostních hodnot. I z toho důvodu apelují na využívání lidové písně ve výuce, a to především formou aktivního zapojení žáků. Upozorňují ale na riziko spojené s nutností dbát na správné porozumění písním v návaznosti na jazyková regionální specifika.⁷

V závěrečném vyhodnocení výzkumu Kučerová verifikuje dvě hypotézy. „*Učitelé hudební výchovy si uvědomují význam českého hudebněfolklorního dědictví pro rozvoj osobnosti žáků, kulturně-společenského života i pedagogické činnosti. Jsou přesvědčeni o jeho kulturních hodnotách a výchovně-vzdělávacím potenciálu.*“⁸ Druhá hypotéza zní: „*Učitelé hudební výchovy zařazují lidovou hudbu do výchovně-vzdělávacího procesu, třebaže dnešní žáci nepřijímají spontánně tuto oblast příliš příznivě.*“⁹

SBOROVÝ ZPĚV A LIDOVÁ PÍSEŇ

Sborový zpěv má na našem území dlouhou tradici. Náš kulturní život výrazně ovlivňuje od druhé poloviny 19. století, kdy sehrával důležitou úlohu v celém národním obrození. Ve 20. století poté došlo k výraznému rozvoji ženských pěveckých sborů a stejně tak i školních dětských pěveckých těles. Lidové písně byly již od počátku sborového zpěvu součástí repertoáru a zdrojem inspirace pro hudební skladatele při tvorbě nejen sborových nových kompozic. Ti ji využívali buďto jako přímou citaci v artificiální tvorbě (např. Hajej můj andílku ve Smetanově opeře Hubička), nebo taktéž jako melodický námět. Ve sborové literatuře se s lidovou písní setkáváme ve dvou základních formách zpracování. Pokud je zachována melodická linka, text i rytmika a k této hlavní melodii jsou dokoňponovány další pěvecké linky či instrumentální doprovod, označujeme takovou práci jako **harmonizace lidové písně**. Pokud je však lidová píseň zdrojem pro rozsáhlejší tvůrčí činnost, kdy skladatel píseň využije pouze jako základní materiál své kompozice, s nimž dále pracuje a narušuje tak původní melodii, harmonii, text či rytmiku, pojmenováváme takové dílo jako **úprava lidové písně**. Zároveň ve sborové tvorbě pozorujeme skladby, které využívají pouze text lidových písní, zatímco hudební složka je dílem skladatelovým, a skladby, které s folklorním materiálem zacházejí volněji, a tím se podobě původních písní vzdalují.¹⁰

⁷ KUČEROVÁ, Judita. *Lidová píseň v hudební výchově na základních a středních školách v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 61–81.

⁸ Tamtéž, s. 117.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ PECHÁČEK, Stanislav. *Lidová píseň a sborová tvorba*. Praha: Karolinum, 2010, s. 13.

PRÁCE S LIDOVOU PÍSNÍ „AJ, UŽ TĚCH RUČÍČEK NĚNÍ“

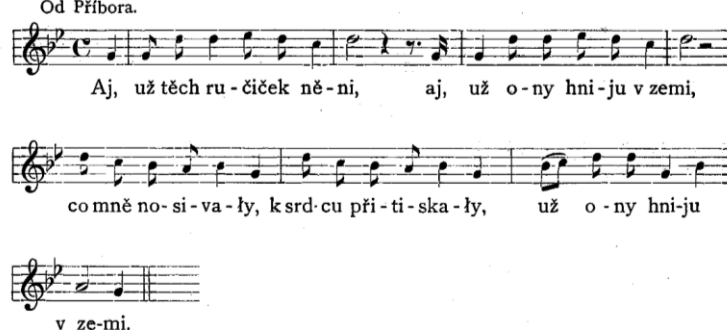
Význam lidové písně a možnosti jejího využití v různých situacích je vskutku nezpochybnitelný. Na základě vlastní pedagogické či sbormistrovské praxe nacházím v lidové písni největší potenciál především v obrovském množství zajímavého hudebního materiálu, pestré typologii písní a současně charakteristických regionálních odlišnostech. V běžné pedagogické praxi se však jedná o potenciál bohužel často nevyužitý, přičemž jsou ve výuce nebo i amatérské koncertní sborové činnosti využívány převážně pouze všeobecně známé lidové písně a dochází často pouze k základnímu rozlišení na „česká“ a „moravská“ píseň. Je-li ovšem znám regionální původ dané písně, nebo jsme-li schopni jej odvodit např. z typického nářečí nápěvu či hudebních prvků, jedná se o další přidanou hodnotu, kterou lze využít ať už ve výuce nebo např. při koncertní činnosti se sborem.

Ukázkou takové možnosti je práce s lidovou písní „Aj, už těch ručiček nění“. Ta je zaznamenána v Bartošově a Janáčkově sbírce z roku 1901.¹¹ Dle záznamů pochází z regionu tzv. Moravského Lašska, konkrétně z okolí Příbora. Jedná se o lidovou píseň v současné době spíše neznámou a běžně neužívanou, snad jen s výjimkou určitého regionu. Ani v běžně užívaných zpěvnících lidových písní, které se zpravidla využívají ve školství nebo jsou běžně přístupné širší veřejnosti, píseň nenajdeme.

II. Loučení s rodinou.

—
1145.

Od Příbora.

Aj, už těch ru - číček ně - ni, aj, už o - ny hni - ju v zemi,
co mně no - si - va - ly, k srd - cu při - ti - ska - ly, už o - ny hni - ju
v ze - mi.

Aj, už těch ručiček nění,
aj, už ony hníju v zemi,
co mně nosívaly,
k srdcu přitiskaly,
už ony hníju v zemi.

Aj, chovala matička,
aj, chovala synáčka,
aj, chtěla měť panačka,
a včel má vojačka,
ta uboha matička.

*nápěv lidové písně *Aj, už těch ručiček nění*, F. Bartoš a L. Janáček¹²

¹¹ BARTOŠ, František a Leoš JANÁČEK. *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění, 1901, s. 650.

¹² BARTOŠ, František a Leoš JANÁČEK. *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění, 1901, s. 650.

Píseň lze zařadit mezi lidovou tvorbu s vojenskou tematikou, současně též s námětem loučení s rodinou. V nápěvu můžeme pozorovat rysy charakteristické pro lidovou píseň východní Moravy a Slezska, např. aiolský modus, volné tempo nebo partikulární rytmus vycházející z úzkého propojení hudební a textové složky. Pomocí této stručné analýzy lze ukázkově charakterizovat lidovou tvorbu daného regionu a současně rozšířit základní povědomí o lidových písních přímo ve výuce nebo v rámci koncertní činnosti.

Pro ukázkou charakteristické lidové písně by mohl stačit samotný nápěv. Jak je ovšem uvedeno v úvodu tohoto článku, lidová píseň je velmi cenným inspiračním zdrojem v mnoha oblastech hudební pedagogiky a je taktéž vhodným podkladem pro další tvůrčí činnost. Z toho důvodu jsem nápěv dále zpracoval pro možnost pedagogického využití a vznikly tak dvě aranže této písně. První varianta je v podstatě blízká prosté klavírní harmonizaci s výhledem na potenciální využití v rámci výuky hudební výchovy na základní či střední škole, avšak již s autorskými zásahy. Druhá představuje autorskou sborovou úpravu určenou pro středoškolský nebo amatérský smíšený pěvecký sbor. Pro tyto účely jsem provedl transpozici písně do pěvecky přístupnější tóniny. Právě z důvodu přístupnosti a přehlednosti byl částečně upraven i rytmický a metrický zápis.

Aj, už těch ručiček

lidová z okolí Příbora

F. Bartoš, arr. B. Nykl

1. Aj, už těch ru - či-ček ně - ni, aj, už o - ny hni - ju v ze - mi,
2. Aj, cho - va - la ma - tič - ka, aj, cho - va - la sy - neč - ka,

3. co mně no - sí - va - ly, k srd - cu při - ti - ska - ly, už o - ny hni - ju v ze - mi.
chtě - la mět' pa - nač - ka, a v čil má vo - jač - ka, ta u - bo - há ma - tič - ka.

*jednoduchá harmonická úprava pro klavír písně Aj, už těch ručiček něni

Aj, už těch ručiček

lidová z okolí Příbora

F. Bartoš, arr. B. Nykl

Soprán

1. Aj, už těch ru - či - ček ně - ni, aj, už o - ny hni - ju v ze - mi,
2. Aj, cho - va - la ma - tič - ka, aj, cho - va - la sy - neč - ka,

Alt

1. Aj, už těch ru - či - ček ně - ni, aj, už o - ny hni - ju v ze - mi,
2. Aj, cho - va - la ma - tič - ka, aj, cho - va - la sy - neč - ka,

Tenor

1. Aj, ně - ni, aj, už, v ze - mi
2. Aj, mat - ka, aj, sy - neč - ka,

Bas

1. Aj, ně - ni, aj, už, v ze - mi
2. Aj, mat - ka, aj, sy - neč - ka,

3

S.

co mně no - sí - va - ly, k srd - cu při - ti - ska - ly, už o - ny hni - ju v ze - mi.
chtě - la měř pa - nač - ka, a v čil má vo - jač - ka, ta u - bo - há ma - tič - ka.

A.

co mně no - sí - va - ly, k srd - cu při - ti - ska - ly, už o - ny hni - ju v ze - mi.
chtě - la měř pa - nač - ka, a v čil má vo - jač - ka, ta u - bo - há ma - tič - ka.

T.

co mně, co mně, hni - ju v ze - mi. Co mě
chtě - la, chtě - la, ta ma - tič - ka Chtě - la,

B.

co mně, co mně, hni - ju v ze - mi.
chtě - la, chtě - la, ta ma - tič - ka.

7

S.

co mně no - sí - va - ly, k srd - cu při - ti - ska - ly, už o - ny hni - ju v ze - mi.
chtě - la měř pa - nač - ka, a v čil má vo - jač - ka, ta u - bo - há ma - tič - ka.

A.

co mně no - sí - va - ly, k srd - cu při - ti - ska - ly, hni - ju v ze - mi.
chtě - la měř pa - nač - ka, a v čil má vo - jač - ka, há ma - tič - ka.

T.

co mně, co mně, hni - ju v ze - mi.
chtě - la, chtě - la, ta ma - tič - ka

B.

co mně, co mně, hni - ju v ze - mi.
chtě - la, chtě - la, ta ma - tič - ka.

* úprava lidové písně Aj, už těch ručiček není pro smíšený sbor

ZÁVĚR

Lidová píseň znamená inspirační zdroj v hudební pedagogice minulosti i současnosti. Je to zcela přirozené, neboť kvality lidové písně jsou prověřeny časem – nezaměnitelná lidská přirozenost, emoční upřímnost a estetické hodnoty, které z lidové tvorby vychází, nabízejí hudební pedagogice široký prostor.

Zaměříme-li se zejména na 20. století s přesahem do současné hudební pedagogiky, vliv lidové písně v nových alternativních pojetích hudební výchovy, v intonačních metodách i sborové literatuře je zásadní. Podobně je tomu např. i v předškolní pedagogice či instrumentální výuce.

Kvalitu výuky hudební výchovy rovněž jednoznačně ovlivňuje osobnost pedagoga, jeho erudovanost, přístup a samotný vztah k hudbě, lidovou píseň nevyjímaje. V současné době sledujeme v oblasti hudebních preferencí trend výrazného úpadku zájmu nejen mladé generace o lidovou píseň, proto považuji za pozitivum, že si vyučující jsou vědomi potenciálu a významu lidové písně a snaží se o aktivní zapojení žáků ve výuce právě prostřednictvím tohoto kulturního bohatství. Daný potenciál je ovšem potřeba v co největší míře aktivně využívat a nabízí se tak velký prostor pro práci, zejména v oblasti praktických hudebních a hudebně-pohybových činností. Z vlastní zkušenosti ať už z role sbormistra či pedagoga na střední pedagogické škole v Odrách, kde jsou třídní kolektivy složeny z žáků z velmi rozličných a vzdálených oblastí Moravskoslezského, Olomouckého a Zlínského kraje, mohu rovněž potvrdit, že lidová píseň a její regionální specifika mohou být např. skrze skupinové projekty také kvalitním prostředkem v rámci zkvalitňování třídního klimatu a vůbec vhodným prvkem pro práci s kolektivem.

Za mne osobně však vyvstává otázka, zda může vyučující, který se ve svém volném čase lidové písni téměř nevěnuje (aktivně ani pasivně) a nejeví o ni mimo vyučování výrazným zájem, být žákovi dosti inspirující osobou a předat mu kýžený pozitivní vztah k lidové písni. Paralelu jistě najdeme i v dalších příkladech např. v umělé hudbě 20. století, která se taktéž dle průzkumu netěší přílišné oblibě u žáků, přestože si vyučující hudební výchovy uvědomují uměleckou hodnotu díla a snaží se ji žákům předat, avšak ve svém volném čase ji sami nevyhledávají. Avšak úlohou hudebních pedagogů, kteří si významu lidové písně jsou vědomi, by mělo dle mého názoru být v podstatě zprostředkování svých osobních zkušeností a poznatků. Nebýt lhostejný či zcela nerezignovat na vzniknuvší situaci, být inspirujícím podnětem pro žáka

a správně pedagogicky interpretovat lidovou píseň. Nevyjadřovat pouze jakýsi respekt a úctu k tradici v dané problematice, ale aktivně a co nejkomplexněji poukazovat na hodnoty, jejichž je lidová píseň nositelem, a které jsou aktuální v každé době, dbát na správné porozumění textu a jeho souvislosti. Považuji tedy za velmi důležité žáky v rámci výuky hudební výchovy s lidovou písní nikoli pouze seznámit, ale umožnit jim i její co nejkomplexnější a nejpřirozenější prožitek.

PRAMENY A LITERATURA

PECHÁČEK, Stanislav. *Lidová píseň a sborová tvorba*. Praha: Karolinum, 2010, ISBN 978-80-246-1830-2

PAJER, Jiří. *Svět lidové písně*. Strážnice: Ústav lidového umění 1989, ISBN 370016989.

KUČEROVÁ, Judita. *Lidová píseň v hudební výchově na základních a středních školách v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, ISBN 978-80-210-9535-9

BARTOŠ, František a Leoš JANÁČEK. *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění, 1901, s. 650.